

O‘SMIR YOSHDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI VA SHAXSIYATINI O‘RGANISH MASALALARI

Davletova Nigora Xudayberganovna

Bog‘ot tumani 19-son umumiy o‘rta ta‘lim maktabi psixologi

Isayeva Gulyor Yo‘ldoshovna

Bog‘ot tumani 21-son umumiy o‘rta ta‘lim maktabi psixologi

Olimova Shahodat G‘ayrat qizi

Bog‘ot tumani 33-son umumiy o‘rta ta‘lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘smir yoshdagi bolalar psixologiyasi, shaxs shakllanishining o‘ziga xos jihatlari hamda o‘smirlik davrida uchraydigan psixologik muammolar yoritiladi. Shuningdek, o‘smirlarning emotsional rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvda oila hamda maktabning o‘rni tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, psixologiya, shaxsiyat, emotsional rivojlanish, motivatsiya, muloqot, tarbiya, ijtimoiy moslashuv

KIRISH

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va muhim rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda bolaning nafaqat jismoniy, balki psixologik va ijtimoiy rivojlanishida ham katta o‘zgarishlar yuz beradi. Psixologik jihatdan o‘smirlik davrida shaxsning mustaqillikka intilishi kuchayadi. O‘smir o‘z fikri va qarashlarini himoya qilishga harakat qiladi hamda atrofdagilar tomonidan tan olinishni istaydi. Bu davrda emotsional holat beqaror bo‘lishi mumkin. Kayfiyatning tez-tez o‘zgarishi, ta’sirchanlik va hissiyotlarning kuchayishi o‘smirlik davrining asosiy xususiyatlaridan biridir.

O‘smirlar uchun tengdoshlar bilan muloqot muhim ahamiyatga ega. Jamoada o‘z o‘rnini topish va do‘stlar orasida hurmat qozonish ularning ruhiy holatiga ta’sir qiladi. Shaxsiyat shakllanishida oila muhim rol o‘ynaydi. Ota-onaning qo‘llab-quvvatlashi va tushunuvchan munosabati o‘smirning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Maktab muhiti ham o‘smir rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. O‘qituvchi va maktab psixologining to‘g‘ri yondashuvi o‘smirlarning ijtimoiy moslashuviga yordam beradi.

O‘smirlik davrida qiziqish va qobiliyatlar faol rivojlanadi. Shu sababli ularni sport, san’at va ijodiy faoliyatga jalb qilish muhimdir. Psixologik diagnostika va suhbat

metodlari orqali o'smirlarning ichki kechinmalari va muammolarini o'rganish mumkin. Bu ularga o'z vaqtida yordam ko'rsatishda samarali hisoblanadi. Ayrim hollarda o'smirlarda stress, xavotir yoki agressiv holatlar kuzatilishi mumkin. Bunday vaziyatlarda psixologik yordam va emotsional qo'llab-quvvatlash zarur. Shuningdek, o'smirlarda mustaqil fikrlash va mas'uliyat hissini rivojlantirish muhimdir. Bu ularning kelajakdagi hayotiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'smirlik - bu inson hayotining bolalikdan o'smirlik davrigacha bo'lgan davri. An'anaviy tasnifda u 11-12 yoshda boshlanadi va 14-15 yoshda tugaydi. Yosh chegaralarini iloji boricha kengroq ko'rib chiqish mumkin, o'smirlik 11 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan davrdir. Ichida u to'g'ri o'smirlik (11-15 yosh) va erta yosh (15-17 yosh) ga bo'linadi

O'smirlik - bu organizmning jadal rivojlanishi va qayta tuzilishi sodir bo'ladigan davr. Inson kattalik tuyg'usini emas, balki yoshdan pastlik tuyg'usini oladi. Atrof-muhit ta'sirida o'smirda axloqiy ideallar va dunyoqarash shakllanadi. Eng muhim daqiqalardan biri - o'z-o'zini anglash, o'zini o'zi qadrlash, o'ziga bo'lgan alohida qiziqishning paydo bo'lishi.

O'smir o'zini va uni tashqi dunyo bilan bog'laydigan munosabatlarni tushunishni xohlaydi. Bu yoshda qiziqishlar ko'pincha o'zgaradi. Bu o'smirlarning o'ziga, o'qishga, odamlarga nisbatan talabchanligi, ayniqsa, tanqid va o'zini-o'zi tanqid yillari. O'smirlik davri juda tez o'tadi. Biz o'smirlar boshdan kechirgan uchta inqiroz haqida gapirishimiz mumkin. Inqirozga asos bo'lishi mumkin bo'lgan uchta sabab guruhini ajratib ko'rsatamiz.

Birinchi, bu tananing tez o'sishi va balog'atga yetishi bilan bog'liq fiziologik sabablar. Bu davrda jismoniy rivojlanishda keskin sakrash kuzatiladi. O'smirlar ko'pincha noqulay ko'rinadi. Qon ta'minoti qiyin, shuning uchun o'smirlar ko'pincha bosh og'rig'idan shikoyat qiladilar va tez charchashadi. Instinktlar, his-tuyg'ular ustidan nazoratni oshiradi. Qo'zg'alish jarayoni tormozlanish jarayonidan ustun turadi, qo'zg'aluvchanlikning kuchayishi xarakterlidir.

Ikkinchi, psixologik sabablar bor. Axloqning rivojlanishi bilan bog'liq. Insonning "men"i kashf qilinadi, yangi ijtimoiy mavqega ega bo'ladi. Bu bolaning avvalgi hayot tarzini yo'qotish davri ham hisoblanadi. O'smirlarning qobiliyatlari har doim ham yetarli darajada baholanmaydi, "xohlash" va "qodir bo'lish" o'rtasida aniq farq yo'q. Shu munosabat bilan xulq-atvorda shubhalilik, g'azablanish, asabiylashish kuzatiladi. O'smir hozirgi paytda yashaydi, lekin o'tmish va kelajak uning uchun katta ahamiyatga ega. Uning tushuncha va g'oyalar olami o'zi va hayot haqidagi to'liq shakllanmagan bilimlarga, uning kelajagi va jamiyat kelajagi haqidagi rejalariga to'la. O'smirlar o'z-o'zini bilish va o'z taqdirini o'zi belgilash zarurligini anglay boshlaydi. U savollarga javob izlaydi: "Men kimman? Men nimani xohlayman? Men nimaga qodirman?"

Uchinchidan, ijtimoiy-psixologik sabablar. Jamiyatning assimilyatsiyasi, dunyo tuzilishining umumiy belgilari bilan bog‘liq. O‘smirning dunyosi uni kundalik hayot, boshqa odamlar bilan munosabatlar chegarasidan tashqariga olib chiqadigan ideal kayfiyatlarga to‘la. Uning eng muhim mulohazalari obyekt - bu shaxsan u bilan bog‘liq bo‘lgan kelajakdagi imkoniyatlar: kasb tanlash, ijtimoiy guruhlar bilan muloqot qilish istagi. O‘smirda kattalik tuyg‘usi paydo bo‘ladi: kattalar kabi bo‘lish, ko‘rinish va o‘zini tutish, vasiylik va nazoratdan mustaqil bo‘lish, kattalar huquqlariga ega bo‘lish zarurati.

Bu davrning asosiy qarama-qarshiligi - bu o‘smirning katta bo‘lishga intilishi, shuning uchun boshqalar uni shunday deb hisoblaydilar va unga tegishli munosabatda bo‘lishadi. Biroq, uning o‘zi haqiqiy voyaga yetganlik tuyg‘usiga ega emas. Demak, o‘smirning xulq-atvorida ikkita qarama-qarshi tendensiya kuzatiladi: mustaqillikka (menga kattalarning barcha huquqlarini bering va o‘z fikrim bilan yashashga ruxsat bering) va kattalarga qaramlikka (menning kattalar burchiga hech qanday aloqam yo‘q, men bunga qodir emasman) ularni bajarish va umuman men xato qilishimga yo‘l qo‘ymasligingizga ishonaman, mening xatti-harakatlarim uchun butun javobgarlik sizda).

O‘smirlar - kattalik yo‘lida bo‘lgan bolalar. Hozirgi o‘smirlar ota-onalari bu yoshda yashagan dunyodan farq qiladigan juda murakkab dunyoda yashaydilar. Masalan, 1960-1970-yillarda tug‘ilganlarning o‘smirlik davri turli sharoitlarda o‘tdi. Axloqiy me‘yorlar, qadriyat yo‘nalishlari tizimini shakllantirish jamiyat chegaralarida amalga oshirildi. O‘sha paytdagi "to‘g‘ri" ning "to‘g‘riligi" ni muhokama qilmasdan, biz faqat tushunish mavjudligini ta’kidlaymiz. Bu ularning o‘z dunyoqarashini, o‘ziga xos mos yozuvlar tizimini shakllantirish uchun o‘ziga xos boshlang‘ich nuqtani berdi.

Bu xususiyatlar nafaqat rus o‘smirlari uchun xarakterlidir. Masalan, Fransiyada so‘rovda qatnashgan 5000 nafar o‘smirdan har soniyada insonparvarlik va taraqqiyot kabi qadriyatlardan umidsizlikka uchragan. So‘rovda qatnashgan 12 ming yapon maktab o‘quvchilarining 39 foizi kelajakni kulrang, 15 foizi qora rangda ko‘rgan.

Sovet o‘tmishi sharoitida o‘smirni jamiyatga integratsiyalash funksiyalarini kuchli davlat mashinasining bir qismi bo‘lgan, uning byurokratik tuzilishini takrorlaydigan pioner va komsomol tashkilotlari amalga oshirdi. Otryad kengashi saylovlarida, pionerlar yig‘inlarida, komsomol yig‘ilishlarida qatnashib, rejalar va hisobotlarni topshirish, rag‘batlantirish va jarimalar olish, o‘z faoliyatida o‘smirlar kattalar jamiyati tuzilishini, uning ijtimoiy institutlarini o‘zlashtirdilar.

Zamonaviy o‘smirlarning rivojlanishi turli ommaviy axborot vositalari orqali ularning boshiga tushadigan murakkab axborot sharoitida amalga oshiriladi. Bu "texnologik" voqelik o‘smirlarga jamiyat bilan muloqot qilish imkonini beradi. Shu sababli, zamonaviy o‘smir keksa avlodlarda bo‘lmagan turli xil madaniy stimullarning ta’siri ostida.

Muhim omil shundaki, zamonaviy o‘smir insoniy shafqatsizlik haqida ko‘proq biladi. Bugungi filmlar, romanlar, qo‘shiqlar zo‘ravonlik sahnalariga to‘la. Ko‘pgina o‘smirlar zo‘ravonlikni nafaqat kino va ommaviy axborot vositalarida ko‘rishadi, balki buni birinchi bo‘lib boshdan kechirishgan. Ular oilada zo‘ravonlik sahnalarini ko‘rishadi yoki o‘zlari otalar, o‘gay otalar va boshqa kattalar tomonidan xafa bo‘lishgan. Aksariyat o‘smirlar maktabda zo‘ravonlik sahnalarini tez-tez tomosha qilishlarini tan olishadi. Ba‘zi o‘smirlarning o‘zlari zo‘ravonlik, jumladan, qotillik qilishadi. Yoshlar o‘rtasida qotillik holatlari oshib bormoqda. Zo‘ravonlik hayotimizning bir bo‘lagiga aylanib bormoqda va bugungi o‘smir avvalgi avlodlarga qaraganda ko‘proq intellektual va hissiy jihatdan unga jalb qilingan.

Yosh avlodni insoniylikdan mahrum qilish xavfi kuchaymoqda. Dunyoda giyohvandlik, alkogolizm, fohishalik, o‘smirlar o‘rtasida jinoyat avj olishi kuzatilmoqda. Ko‘plab maktablar zo‘ravonlik to‘lqini ostida qoldi. Bu bezovta qiluvchi hodisalar ko‘plab o‘smirlarning o‘sib borayotgan befarqligining oqibati bo‘lib, ularning ichki ma‘naviy dunyosini vayron qiladi. Bezorilik qurbonlari odatda aqliy rivojlangan bolalar bo‘lib chiqadi, bu bolalar munosabatlarining o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi, bunda turli darajadagi aql-zakovatga ega o‘smirlar bilan aloqa qilish paytida ko‘pincha kasal-asab reaksiyasi mavjud.

O‘smirga salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan keyingi muhim omil - bu zamonaviy oilaning mo‘rtligi. Oxirgi tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, har o‘n o‘smirdan to‘rttasi ota-onasi bilan yashaydi. O‘ndan sakkiz marta otasi yo‘qolgan. Mamlakatimizdagi o‘smirlarning 20 foizi o‘gay otasi yoki onasi bilan birga yashaydigan katta yoshli erkak bilan yashaydi. Bugungi kunda o‘smirlar kamdan-kam hollarda katta oilada yashaydilar: bobo-buvilar, amakilar va xolalar bilan. Odamlarning harakatchanligi ortib borayotganligi sababli, oilalar ko‘pincha keksa avlodlardan juda uzoqda yashaydilar. Ilgari qo‘shnilar ota-onalarning o‘rnini bosishlari, bolalarga qarashlari mumkin edi, ammo bugungi kunda qo‘shnilar bilan yaqin munosabatlarni saqlab qolish kamdan-kam uchraydi.

Hozirgi bolalar bunday nazoratdan mahrum. Ilgari o‘smirlar qarindoshlari, qo‘ni-qo‘shnilari va jamoat tashkilotlariga tayanishi mumkin edi. Bugun ular bunday yordamdan mahrum. Zamonaviy o‘smir dindan keyingi deb atash mumkin bo‘lgan dunyoda yashaydi. Din va axloq sohasida bugun hamma narsa so‘roq ostida. Agar ilgari ko‘pchilik axloqni axloqsizdan ajrata olgan bo‘lsa, hozir ma‘lum bir axloqiy qadriyatlardan mahrum bo‘lgan butun bir avlod voyaga yetmoqda. Ular xiralashgan. O‘smirga ko‘pincha u o‘zi yoqtirgan narsani qila oladi, deb aytishadi. Yovuzlik tushunchasi nisbiydir. Zamonaviy avlod nima yaxshi va nima yomon ekanligini aniq tasavvur qila olmaydi.

O‘smirlar orasida infantil tendentsiyalar kuchayib bormoqda: mustaqillikning yo‘qligi, ijtimoiy hayotning kam tajribasi. Masalan, Yaponiyada maktab

o'quvchilarining 46 foizi ertalab mustaqil turmaydi, 56 foizi xonasini tozalamaydi. 1000 ta o'rta maktab o'quvchilarining 35% ga yaqini hech qachon o'zlari ovqat pishirmagan. Bolalar ko'pincha qalamni pichoq bilan o'tkirlashni bilishmaydi, nam lattani yaxshi siqib chiqara olmaydilar va hokazo.

A. V. Kondrashkin ta'kidlaganidek, "zamonaviy bolalar - bu axborot asrining bolalari, postindustriya o'rnini bosgan jamiyat rivojlanishining axborot turi. Ularning asosiy xususiyati shundaki, ular o'tgan asr bolalariga xos bo'lgan tizimli-tuzilmaviy emas, balki tizimli-semantik ongning yangi turiga ega". Shu munosabat bilan zamonaviy bolalar ob'ektlar va hodisalarning sababiy bog'liqligi bilan emas, balki harakat va harakatlarning ma'nosi bilan qiziqadi. Ular "nima uchun?" emas, balki "nima uchun?" deb so'rashadi

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'smir yoshdagi bolalar psixologiyasi va shaxsiyatini o'rganish ularning sog'lom rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. To'g'ri tarbiya va psixologik yondashuv orqali barkamol va faol shaxsni shakllantirish mumkin. Shunday qilib, zamonaviy o'smirlar yashaydigan ijtimoiy sharoitlar ko'p yillar davomida keksa avlod vakillarining shakllanishi xususiyatlarini belgilab bergan sharoitlardan sezilarli darajada farq qiladi. Bunday sharoitda kattalarning o'smirlar bilan munosabatlar tizimini qurish qobiliyati alohida ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Абрамова, Г. С. Возрастная психология: учеб. пособие для студ. вузов / Н. Н. Абрамова. - 4-е изд., стереотип. - М.: Издательский центр «Академия», 2009. - 341 с.
2. Акопов, А. Ю. Свобода от зависимости. Социальные болезни личности / А. Ю. Акопов. - СПб.: Речь, 2018. - 137 с.
3. Айвазова, А.Е. Психологические аспекты зависимости / А.Е. Айвазова. - СПб.: Речь, 2013. -138с.
4. Байярд, Р.Т. Ваш беспокойный подросток. Практическое руководство для отчаявшихся родителей / Р.Т. Байярд, Д.Байярд - М.: Академический проект, 2015. – 75 с.
5. Болескина, Е.Л. Потребители игровой компьютерной культуры / Е.Л. Болескина // Социологические исследования. – 2012. – №9. – С. 80-87.
6. Боярова, К.В. Кибер-аддикция: еще один вид зависимости / К.В. Боярова // Вестник Харьковского Национального Университета. – Харьков: Психология, 2016. – С. 41-46.